

Romano džaniben

časopis romistických studií | 2 | 2015

Romové ve Finsku – úvod k rozhovoru s Kibou Lumberg

Přestože finští Romové žijí ve Finsku mezi Finy a Švédy již po staletí, tyto rozdílné komunity stále nenalezly vzájemné porozumění. Již několik desetiletí se finská vláda zabývá analýzami situace a vytvářením navazujících strategií rozvoje, ale co se týče integrace Romů, rovných práv a uspokojivé životní úrovně, vyvstává zde stále celá řada problémů. Romové se v každodenním životě stále setkávají s diskriminací ze strany majority. Jen těžko se začleňují do vzdělávacího systému, obtížně hledají práci nebo bydlení. Dosud neúspěšně se snaží o to, aby byli přijati takoví, jací jsou. Na druhou stranu došlo ve Finsku k výraznému zlepšení jejich životních podmínek. V různých oblastech se jim dostává sociální pomoci a mimo jiné mohou také využít možnosti učit se romštinu jako svůj jazyk ve škole.

Finská společnost velmi usilovně pracuje na udržení společenské rovnováhy a zajištění rovných práv pro všechny svoje členy. Finsko má velmi vysokou životní úroveň a jeden z nejlépe fungujících systémů sociálního zabezpečení na světě. Finské ženy byly dokonce první, které si v roce 1906 vydobýly právo volit a kandidovat ve volbách. Zatímco finská společnost usiluje o rovné postavení všech svých členů, romská komunita je kritizována za lpění na konzervativních hodnotách, které uvnitř ní udržují sociální a mocenské hierarchie a nerovnosti. Muži v romské společnosti stále zauímají vyšší pozici než ženy a děti. To vede k domácímu násilí a příliš velké zátěži pro děti v podobě domácích prací, které musejí vykonávat. Děti se tak jen těžko mohou soustředit na své vlastní vzdělání a na to, aby se staly rovnoprávnými členy společnosti.

Ve Finsku žije zhruba deset až dvanáct tisíc finských Kale, další tři tisíce žijí ve Švédsku. Vzhledem k tomu, že ve Finsku platí zákon zakazující sběr dat na základě etnického původu, jsou jakékoliv údaje o velikosti zdejších romských populací pouhými odhady. Romové žijí na celém území Finska, ale vyšší koncentrace romských komunit je ve městech v jižní a západní části země, tedy v oblastech s celkovou vyšší hustotou osídlení. Běžným jevem mezi finskými Romy je časté cestování mezi Švédskem a Finskem, motivované silnými ekonomickými a rodinnými vazbami. Katri Vuorela a Lars Borin (1998) uvádějí, že ještě před druhou světovou válkou obývaly romské komunity zejména zemědělské oblasti v okolí měst Vyborg, Vaasa a Oulu, ale obecný trend deruralizace postihl Romy v daleko větším měřítku než finskou populaci. Ztráta poptávky po tradičních řemeslech donutila Romy přesunout se do měst a hledat jiné způsoby obživy. Migrace

1 Anette Ross je doktorandkou na Univerzitě v Helsinkách. E-mail: rossanette@gmail.com

byla posílena i ztrátou Karélie, která včetně města Vyborg ve druhé světové válce připadla Rusku. Vuorela a Borin poukazují na to, že ve Finsku neexistují žádné výlučně romské komunity, ani komunity, kde by Romové tvořili většinu. Romové se usadili a žijí ve vlastních bytech nebo domech. To vedlo ke zlepšení situace ve vzdělávání romských dětí a do jisté míry i ke změně vzorců zaměstnanosti u dospělých. Romové z jiných evropských zemí, kteří přišli do Finska v poslední době, se nejčastěji usazují v okolí Helsinek.

Víme, že první Romové přišli do dnešního Finska v 16. století ze Švédska, kdy celá oblast příslušela k Švédskému království. Migrace tímto směrem pokračovala po celou dobu trvání švédské nadvlády. Podobně jako mnohé další evropské země, i Švédsko v té době hrozilo Romům vyhoštěním a bylo také zakázáno poskytovat jim přístřeší. Tato nařízení však nebyla prosazována nijak rigorózně. V roce 1748 vešel v platnost nový zákon, podle kterého byli Romové ve Švédsku tolerováni a který byl zaměřený na jejich asimilaci, přičemž zároveň jasně rozlišoval mezi těmi Romy, kteří se v zemi narodili nebo v ní žili již delší dobu, a mezi čerstvými imigranty. Situace Romů se potom příliš nezměnila ani po roce 1809, kdy finská území připadla Rusku. Romům z jiných zemí nebyl v této době do oblasti umožněn přístup, a to ani v případě, že měli platné cestovní doklady.

Do poloviny 20. století byly hlavními organizacemi, které se ve Finsku zabývaly Romy a snahou o zlepšení jejich sociální situace, náboženské instituce. Ovšem již v roce 1956 byla ve Finsku založena Rada pro záležitosti cikánského obyvatelstva (*Advisory Board on Gypsy Affairs*), která se měla zabývat podporou romské kultury, socio-ekonomickou situací Romů a dalšími záležitostmi. Finská politika pak ve vztahu k etnickým menšinám obecně získala nový impulz po roce 1970. V tomto roce Finsko ratifikovalo Mezinárodní úmluvu o odstranění všech forem rasové diskriminace. Byly provedeny rozsáhlé studie mezi Sámy (Laponci) a Romy, které měly zmapovat jejich situaci. Současně byly zřízeny tři výbory, z nichž první dva měly prošetřit situaci v oblastech bydlení a vzdělávání a poslední měl pracovat na kodifikaci romského pravopisu. V sedmdesátých letech také začaly být kladeny požadavky na místní samosprávy, aby Romům zajistily bydlení na přijatelné úrovni. V roce 1989 byl výše zmíněný poradní orgán vlády přejmenován na Radu pro záležitosti romské menšiny (*Advisory Board on Romani Affairs*) a svou agendu rozšířil o spolupráci a poskytování odborné pomoci v záležitostech týkajících se Romů a finských správních orgánů. V současné době tato Rada spadá pod Ministerstvo sociálních věcí a zdravotnictví. Co se týče informací o současném vývoji ve Finsku, v roce 2011 byla publikována zpráva pracovní skupiny vedená zástupkyní Ministerstva zahraničních věcí, která představuje plán na rozvoj národní ale i celoevropské politiky zaměřené na Romy a nabízí také přehled o současné situaci Romů ve Finsku (*The Objectives of Finland 2011*). Další vývoj a výsledky realizace politiky na národní, regionální a místní úrovni pak shrnuje zpráva pracovní skupiny Ministerstva sociálních věcí a zdravotnictví (*Steering and Monitoring, 2014*).

Od roku 1970 nebyly provedeny žádné komplexní studie týkající se Romů, namísto toho se badatelé orientovali spíše na úzce zaměřené kvalitativní studie z oblastí bydlení, předškolního vzdělávání a podobně. Kaisa Lähteenmäki-Smith ve své studii o podpoře sociálního začleňování Romů (2011) zdůrazňuje dvě hlavní příčiny, které vedly k mezerám v současně dostupných datech – (1) je zakázáno sbírat data obsahující informace o rase nebo etnickém původu a (2) nárůst imigrace a rozvoj multikulturní společnosti odvádějí pozornost od národnostních menšin.

Stejně jako ve většině evropských zemí, i ve Finsku čelí Romové vysoké míře nezaměstnanosti a předčasným odchodům ze základního vzdělávání. Právě prevenci předčasného ukončování školní docházky, které je mezi členy majority na rozdíl od romské menšiny naprosto neobvyklým jevem, se Finsko intenzivně věnuje. Podporu poskytuje jak romským dětem, tak i jejich rodinám. Od roku 1980 také finský stát podporuje výuku o romské kultuře a výuku romského jazyka, zaměřenou na romské žáky a studenty. Usiluje tím o zvyšování povědomí o Romech a o jejich zviditelnění. Jsou vydávány jazykové učebnice, k dispozici jsou i zpravodajské týdeníky a jiné publikace. Romština se na finských základních a středních školách vyučuje od roku 1989.

Sociální vyloučení Romů má své příčiny jak uvnitř komunity, tak mimo ni. Finští Romové si uchovávají svou identitu a tradice tím, že se uzavírají vůči lidem zvenčí. Udržování odstupu od finské a švédské populace je stále ceněnou hodnotou. Ve venkovských oblastech dříve zaplňovali Romové určitou profesní niku. Mívali tak zde své místo jako obchodníci a řemeslníci a to jim pomáhalo udržovat i kočovný způsob života. Jejich usazování ale neznamenalou rychlou integraci do majoritní společnosti. Dodnes se romská populace vyznačuje nízkou účastí v předškolním vzdělávání a romským dětem se nedostává takové přípravy na povinnou školní docházku, jako dětem z majority. Nedostatečná předchozí obeznámenost s finským vzdělávacím systémem znesnadňuje adaptaci na nová pravidla, jiné kulturní prostředí a nové způsoby učení. Zároveň jsou romské děti ve školních kolektivech vystaveny vyšší míře diskriminace. Tato situace vede k předčasnému ukončování školního vzdělání a následně znevýhodněnému postavení Romů na trhu práce. Diskriminace je rovněž velkým problémem pro Romy, kteří hledají pracovní příležitosti. Nedostatečné vzdělání spolu s nedostatečnou informovaností majority o Romech a jejich kultuře oslabují již tak špatnou finanční situaci Romů, což může ještě více prohlubovat jejich vyloučení z fungující společnosti. Ilona Rytilahti (2012) zmiňuje další příčiny sociálního vyloučení Romů z finské společnosti. Podle ní se propast mezi majoritou a Romy prohlubuje i díky tomu, že Romové raději hledají podporu uvnitř vlastní skupiny a snaží se vyhýbat pomoci od státu nebo neromských neziskových organizací. Vytyčují jasnou hranici mezi sebou samými a ostatními. Silný vzájemný tlak vyžaduje, aby se členové komunity řídili svými vlastními kulturními zvyklostmi a jednali jako „praví“ Romové.

Kultura finských Romů se v mnoha ohledech liší od kultury finské majoritní společnosti. Patří do ní romské koncepty rituální čistoty a nečistoty, ostudy/hanby a respektu nebo krevní msty, stejně jako vlastní národní, velmi specifický oděv. Znamý, výrazný ženský oděv, sestávající z těžké černé sametové sukně a krajkové blůzy, se vyvinul z tradičních oděvů etnických Finů z přelomu 19. a 20. století, ale v průběhu času na něm přibýly ozdobné prvky. Je významným znakem dospělosti a příslušnosti k romské komunitě. Proto je nošení tradičních krojů mezi Romkami ve Finsku i ve Švédsku vcelku běžným jevem. Méně jsou známé informace o tradičním oděvu finských Romů. Mužský oděv byl kdysi rovněž podobný oblečení finských farmářů, ale na začátku 20. století se inspiroval oblečením, které ve Finsku nosili taxikáři. Ti v té době totiž patřili k velmi respektovaným profesím. Skládá se z bílé košile, saka, čepice, vysokých černých bot a volných tmavých vojenských kalhot - rajtek (známých také pod názvem „jodhpur“). Do dnešní doby se z tohoto oděvu zachovalo víceméně jenom sako. Celý tento oděv ale můžeme zahlédnout i dnes - při zvláštních nebo slavnostních příležitostech, kdy jej nosí někteří starší romští muži.

Některé aspekty života romské menšiny ve Finsku vzbuzují kritiku jak uvnitř romské komunity, tak i mimo ni. Zatímco majoritní populace měla vždy problém přijmout různé stránky jejich odlišnosti, ozývá se v poslední době stále více Romů, kteří veřejně vyjadřují své obavy z násilí, problémů v oblasti vzdělávání romských dětí nebo zneužívání alkoholu. Pro tyto lidi je ale velmi těžké o uvedených problémech hovořit. Ze strany romské komunity jsou jejich prohlášení přijímána negativně, nebo jsou dokonce vystaveni vyhrožování. Situaci, ve které není možné o existujících problémech mluvit, v roce 2007 dobře glosoval právě Kiba Lumberg: „Problém je v tom, že když se Rom odváží veřejně promluvit o negativních věcech, ke kterým dochází uvnitř jeho vlastního kmene, čelí hrozbám smrti. Pokud se ozve někdo z majority, je obviněn z rasismu.“

Její vyjádření bylo reakcí na debatu o konzervatismu romské společnosti ve Finsku, rozpoutanou ve finské společnosti v roce 2007 poté, co byl během slavností letního slunovratu ve městě Mantsala zabit osmnáctiletý romský mladík. Jelikož jeho smrt způsobili jiní Romové, panovalo obecné přesvědčení, že šlo o případ krevní msty. Finská média jej dávala do spojitosti s minulými incidenty, o kterých rovněž informovala. Ten samý rok byli ve finském městě Lappeenranta zastřeleni dva muži a i v tomto případě byly za možnou příčinu označeny spory mezi dvěma romskými rodinami. Do debaty zasáhl také Riku Lumberg, policista a boxer romského původu, který v roce 2007 adresoval romské komunitě otevřený dopis, v němž vyzýval k ukončení tradice krevní msty (Lumberg 2007). Zdůrazňoval, že otázka není, zda vůbec krevní msta mezi Romy ve Finsku stále existuje. Jako dítě se sám s několika případy setkal. Vyzdvihoval, že je ale důležité, aby popud ke změně vzešel od komunity samotné. Dopis rovněž vyvolal diskusi mezi Romy samotnými, ta se však z velké části

zabývala ospravedlňováním práva na tradiční způsoby řešení tak extrémních situací, jako je smrt blízkého příbuzného nebo přítele. Nucené mlčení mezi členy romské komunity, ale i mezi majoritní populací, tehdy vedlo k tomu, že nebylo možné zpochybňovat morálně nepřijatelné tradice jen proto, že byly již po staletí součástí romské kultury.

Krevní mstou se v těchto situacích rozumí odplata za smrt, kdy příbuzný zabitého má pomstít jeho vraždu vlastní rukou. Aby se tomu rodina vraha vyhnula, musí zmizet – odstěhovat se co nejdál. V dnešní době je to pojímáno spíše tak, že se členové jedné rodiny snaží vyhnout jiné rodině poté, co se některý z nich nechoval vůči této rodině férově nebo některého z jejích členů nějakým způsobem poškodil. Opustit sdílenou oblast mohou i tak, že se třeba odstěhují do jiné čtvrti daného města a nemusí nutně zmizet až na druhý konec Finska.

Emeritní profesor Martti Grönfors, který se zabývá výzkumem romské kultury ve Finsku, upozorňuje na to, že strategie vzájemného vyhýbání se je stále jen způsobem, jak krevní mstě zabránit, ale nenahrazuje ji. Říká, že ve Finsku existují i rodiny až o dvou stech členech, které se vyhýbají vzájemným interakcím se členy podobně rozvětvených rodinných celků. Podle něj je dokonce těžší mezi finskými Romy najít rodiny, které se s podobnými problémy nesetkaly, než ty, které s krevní mstou mají své zkušenosti. Toto téma je velmi citlivé a obecně se o něm příliš nemluví. Krevní msta pro lidi mimo romskou komunitu nepředstavuje žádné ohrožení. Týká se pouze Romů a romských rodin. Riku Lumberg a mnoho dalších Romů poukazují na to, že krevní msta není běžnou součástí kultury všech finských Romů a že většina z nich žije podle platných finských zákonů, stejně jako všichni ostatní. Vzhledem k tomu, že je otázka krevní msty u Romů považována za striktně interní záležitost, bývá jen zřídka předmětem veřejných diskusí. V roce 2007 se jí ale dostávalo neobvyklé pozornosti, jelikož o jednotlivých případech informovala média. Tématem se pak začala zabývat i samotná romská komunita. Se svou kritikou této tradice veřejně vystoupil i dobře známý finský zpěvák romského původu, Rainer Friman. Vyjádřil se také k problémům se vzděláváním a alkoholem mezi romskou mládeží. Vysloužil si za to kritiku ze strany romské komunity a výhrůžky smrtí.

Čerstvým jevem ovlivňujícím vztahy mezi Finy a finskými Romy je nová přítomnost rumunských a bulharských Romů na finském území. Ti po vstupu svých zemí do Evropské unie začali přicházet do Helsinek a dalších měst, kde se často živí žebráním na ulicích. Podobný trend se týká větších měst po celé Skandinávii. Charitativní organizace se snaží nově příchozím poskytovat pomoc, a to zejména v zimním období, kdy čelí extrémnímu počasí. Obecný postoj finské vlády je však takový, že by migranti měli přicházet v co nejnižších počtech a nechávat své děti a ostatní rodinné příslušníky doma. V červnu 2011 otevřela Helsinská diakonie spolu s městem Helsinky denní centrum, které poskytuje podporu Romům bez domova. Lidé v něm mají možnost se osprchovat,

vyprat si nebo použít internet, aby mohli zůstat v kontaktu se svými rodinami. Ve stejnou dobu ale městská správa Helsinek nechala vyklidit nelegální romský tábor ve čtvrti Kalasatama, ve kterém aktivisté založili sociální centrum (Sosiaalikeskus Satama), a později jej nechala srovnat se zemí. V tomto táboře žila většina Romů, kteří do Finska přišli z jiných zemí a ocitli se bez domova. Táboření mimo oficiální místa bylo v Helsinkách zakázáno zákonem a Romům bylo sděleno, aby si sami hledali náhradní ubytování. V červnu 2015 finská policie informovala, že během léta přistupuje k vyklízení nelegálních romských táborů téměř denně (Helsinki Police, 2015). Zároveň však tvrdila, že tábory jsou většinou malé a během jejich vyklízení nedochází k žádným nepokojům. Počty přichozích Romů stoupají v letním období. Nejvíce bylo zaznamenáno odhadem 700 až 800 romských imigrantů, a to právě během teplejších měsíců. V červnu 2015 hovořily oficiální odhady finské policie o 300 až 500 Romů původem z Bulharska a Rumunska, kteří žili na ulici.

Fínové jsou přítomností žebráků v ulicích znepokojeni a vedou debaty o tom, jak se s tímto problémem vypořádat. Objevily se návrhy politiků zakázat žebrání zákonem. Samotní finští Romové neudrží s romskými migranty z Balkánu užší kontakty a obecně jsou jejich kultury velmi odlišné. Špatný obraz rumunských Romů znesnadňuje finským Romům zlepšení jejich vlastního postavení ve finské společnosti. Proto se organizace finských Romů snaží vysvětlovat, jaké situaci čelí rumunští Romové ve své zemi a jaké důvody nutí tolik lidí k tomu, aby učinili tak nejistý krok a odešli z Rumunska žebrat nebo hledat práci ve Finsku.

Z angličtiny přeložila Eva Nováková

Literatura:

- HELSINKI POLICE: Roma camps dismantled almost every day. YLE (Yleisradio Oy), 11. 6. 2015. Dostupné z: http://yle.fi/uutiset/helsinki_police_roma_camps_dismantled_almost_every_day/8068280
- LÄHTEENMÄKI-SMITH, K. 2011. *Finland: Promoting Social Inclusion of Roma. A Study of National Policies*. Rambøll Management Consulting pro Evropskou komisi. Dostupné z: ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=8968&langId=en
- LUMBERG, R. 2007. *Riku Lumbergin avoin kirje romaniyhteisölle [Riku Lumberg: Otevřený dopis romské komunitě]*. Helsingin Sanomat (Helsinki), 19. 8. 2007.
- The Objectives of Finland for Advancing the European Policy on Roma. Finland's Handbook on the European Policy on Roma*. 2011. Working group report for the Ministry of Foreign Affairs. Dostupné z: http://ec.europa.eu/justice/discrimination/files/roma_fi_strategy_objectives_en.pdf
- RYTILAHITI, I. 2012. *The Finnish Romani: History, Culture and Dilemmas*. Finnish Institutions Research Paper FAST Area Study Program. Tampere: University of Tampere, Department of Translation Studies. Dostupné z: <https://www15.uta.fi/FAST/FIN/SOCPOL/ir-roma.html>
- Steering and Monitoring of the Implementation of the National Policy on Roma*. 2014. Working group report on steering and monitoring of the implementation of the national policy on Roma. Ministry of Social Affairs and Health, Finland. Dostupné z: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/116174/URN_ISBN_978-952-00-3487-0.pdf?sequence=1
- VUORELA K., BORIN L. 1998. Finnish Romani. In: Ó CORRÁIN, A., MAC MATHÚNA, S. (eds.). *Minority Languages in Scandinavia, Britain and Ireland*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Celtica Upsaliensia 3, s. 51–76. Dostupné z: <http://spraakbanken.gu.se/personal/lars/pblctns/FinnishRomani.pdf>
- VARPULA, S. 2007. „Taiteilija Kiba Lumberg: Sieluni ei mahdu mustalaishameeseen“ [Má duše se nevejde do cikánské sukně]. *Sana (Helsinki)*, 16. 8. 2007. Dostupné z: http://www.kansanraamattuseura.fi/sana/viihde/arkisto/taiteilija_kiba_lumberg_sieluni_ei_mahdu_mustalaishameeseen

Stručný životopis Kiby Lumberg

*29. 5. 1956, Lappeenranta

1979–81 Helsinská hudební konzervatoř

1983–85 Škola umění a designu, Helsinky: Romská řemesla, kurz podnikání jako mimořádná studentka

1985–1987 Škola umění a designu, Helsinky: Scénérie, studentka Månse Hedströma

Vybrané výstavy

1995–1996 Finské národní muzeum, Helsinky, Finsko

2007 Můj čas je neomezený, Muzeum umění Rovaniemi

2007 Benátské bienále, 1. Romský pavilon, Benátky, Itálie

2009 Věž z dámských bot, Open XII, Mezinárodní výstava soch a instalací, Itálie

2011 Benátské bienále, 2. Romský pavilon, Benátky, Itálie

2012 Samostatná výstava v Galerii Kai Dikhas v Berlíně, ve spolupráci s Kaarinou Majander

2014 Samostatná výstava v muzeu Hälslinglands, Švédsko

Literární díla

1997 Tmavá a zářivá krev (*Tumma ja hehkuva veri*), scénář k televiznímu seriálu

2004 Černý motýl (*Musta perhonen*), román

2006 Potrhaná křídla (*Repaleiset siivet*), román

2008 Sametová noc (*Samettiyö*), román

2010 Deník šílené umělkyně (*Hullun taiteilijan päiväkirja*), komiksová kniha

2010 *Gipsy Comix*, komiksová kniha

2012 Dětská kniha Emma a nečekaný host (*Emma ja yllätysvieras*) ve spolupráci s Kaarinou Majander